

Крикониук К.М. (Тегеран, Іран)

Число словотвірних моделей і лексична потужність частин мови (до типології перської та слов'янських мов)

У статті наведено числові дані про питомі засоби словотвору сучасної перської мови, а також про частиномовний склад лексиконів перської і деяких слов'янських мов. Сформульовано припущення про зв'язок між кількістю словотвірних моделей певної частини мови та її лексичною потужністю у складі лексикону.

Ключові слова: *словотвір, частини мови, перська мова, слов'янські мови.*

В статье приведены количественные данные о исконных средствах словообразования современного персидского языка, а также о частичном составе лексиконів персидского и некоторых славянских языков. Сформулировано предположение о связи между числом словообразовательных моделей данной части речи и ее лексической емкостью в составе лексикона.

Ключевые слова: *словообразование, части речи, персидский язык, славянские языки.*

The article deals with the quantitative characteristics of the inherited means of the word-building in Persian as well as of the lexical distribution among the parts of speech in the vocabulary of Persian and some Slavic languages. An important observation consists on the possible correlation between the number of word-building models and the lexical volume of the correspondent part of speech.

Key words: *word-building, parts of speech, Persian language, Slavic languages.*

Початок формальних досліджень морфології у вітчизняному мовознавстві пов'язаний з працями І.Л.Братчикова, С.Я.Фитиалова, Г.С.Цейтина [2; 13]. Дотепер тут переважали студії з морфології словозміни [7-12; 19; 20]. Складніша галузь морфології словотвору опинилася в полі зору дослідників порівняно недавно [21; 22].

Внаслідок формально-морфологічного вивчення словотвірної системи сучасної перської мови нами було укладено інвентарій словотвірних формул сучасної перської мови, з'ясовано кількісне співвідношення морфологічних класів перської мови та прямих і опосередкованих запозичень з інших мов, виявлено продуктивні моделі словотвірної системи та найуживаніші морфеми. Об'єктом дослідження була словотвірна система сучасної перської лексики, відображеної у тлумачному словнику М.Каріба [25] як такому, що відображує загальноповживану лексику сучасної перської мови без спеціальних слів, діалектизмів та історизмів. Було проаналізовано понад 29 тис слів.

Для оптимальної організації таблиці афіксального словотвору перської мови було послідовно витримано кілька критеріїв, серед яких була врахована і ознака частиномовної належності похідного слова. Усього продуктивних перських словотвірних моделей з питомими морфами було

виявлено 118. З них 59 моделей словотвору іменників, 37 – прикметників, 8 – прислівників, 6 – дієслів.

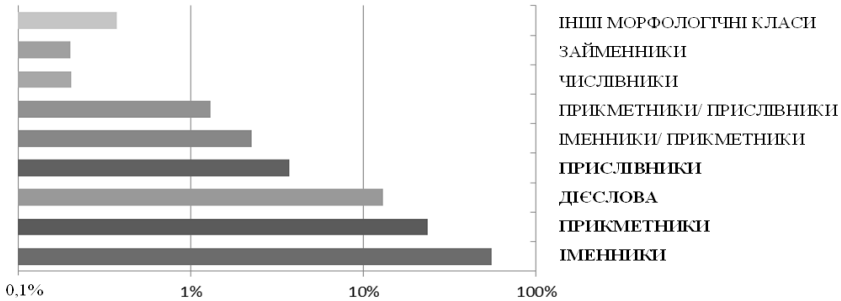

Рис. 1. Відсоткове співвідношення частиномовних підкласів словника перської мови з питомими засобами словотвору (масштаб логарифмічний)

На рис. 1 у логарифмічному масштабі зображено кількісну кореляцію відповідних морфологічних класів похідних слів перської мови. З діаграми видно, що 59 моделей іменників охоплюють найпотужніший клас іменникової лексики перської мови – 55,44% від загального обсягу словникового реєстру. Далі йдуть прикметники: їхня частка становить 23,6% лексики (37 моделей), дієслова – 12,91% словника (6 моделей) і прислівники – 3,72% лексики (8 моделей). На іменники-прикметники та прикметники-прислівники припадає відповідно 2,26% та 1,3% словника (разом 7 моделей).

На певному етапі роботи для типологічної інтерпретації її результатів виникла потреба в окресленні загальної картини частиномовного складу перського лексикону для розгляду отриманих даних в колі інших мов флективного устрою, що становить окремий теоретичний інтерес [1; 3; 6]. Як з'ясувалося, свого часу цього питання різною мірою торкалися В.Пісарек [17], Ц.Ніколова [4], Л.Засоріна [15], К.Тищенко [6, 149] та інші дослідники.

На рис.2 представлено кількісне співвідношення чотирьох частин мови з відкритими лексичними класами (N, V, Adj, Ad) у різних мовах: перській (наші дані), французькій [9], китайській [5], польській [17], українській [14], російській [15; 18] та болгарській [4]. До розрахунків увійшли як прості, так і складні слова. Ця діаграма розкриває особливості частиномовного складу перського лексикону на тлі інших мов.

В цілому отримані різними дослідниками дані сумірні і свідчать на користь трактування частиномовного поділу лексикону як універсалії [пор. 16]. Проте окремі ділянки таблиці потребують коментаря. Дані про частиномовний склад китайського лексикону [5] включені до таблиці з

типологічних міркувань для порівняння. Малий відсоток дієслів у перському лексиконі зумовлений вихідними настановами нашого основного дослідження – підрахунком лише простих дієслів (*kardan* 'робити', *zadan* 'бити', *šodan* 'ставати'), – тоді як переважна частина перських дієслів мають двочленну аналітичну структуру і включають іменну частину (*kār kardan* 'працювати', *harf zadan* 'розмовляти'). Ця особливість перського лексикону може пояснювати і високий відсоток частки іменників.

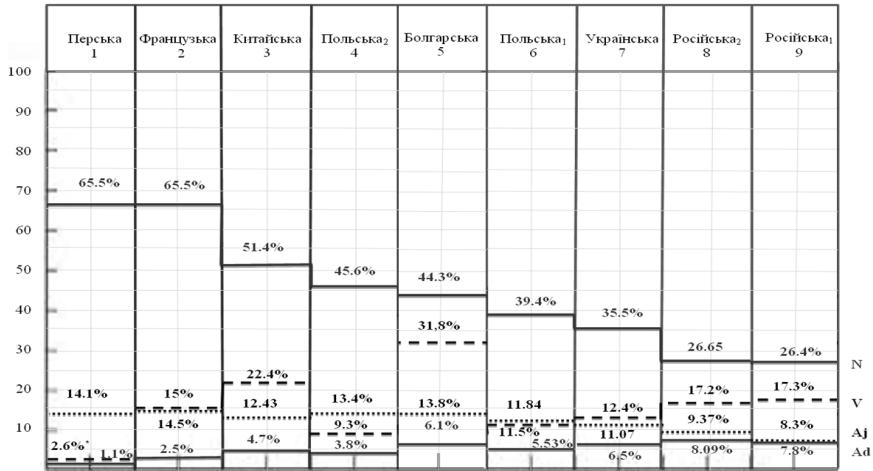

Рис.2. Частиномовний склад лексикону в різних мовах

Джерела: 1 – М.Каріб; 2 – К.М.Тищенко; 3 – В.Ф.Суханов; 4, 6 – В.Пісарек; 5 – Ц.Ніколова; 6 – <http://www.mova.info/Page2.aspx?11=178>; 7 – Л.Н. Засоріна; 8 – Е.Штейнфельдт.

Російська та польська мови представлені кожна двома комплектами даних. Для російського словника його частиномовний склад вказано за працями двох різних авторів [15; 18], причому в обох одержані взаємно близькі числові результати. Для польського словника подано як характеристику лексикону преси в цілому, так і склад словника польських текстів окремого стилю (газетних коментарів і репортажів) за підрахунками В.Пісарека [17, 26-27].

Ц. Ніколова пояснює великий відсоток дієслів в отриманих нею даних частиномовного складу болгарського частотного словника (обсягом 6600 лексем) тим, що істотну частину його корпусу становлять записи усного поточного мовлення з телефонних розмов. "Цей факт пояснимий умовами

спілкування – браком прямого зорового зв'язку між мовцями (тобто немає міміки, жестів). Це зумовлює не лише частіше повторення окремих фраз і речень, але й самі речення стають більш повними й завершеними" [4, 24].

На аналогічну особливість словників саме розмовного мовлення звертають увагу й інші дослідники. Так, за даними К. Бергера частиномовна структура *словоформ* розмовних текстів англійського мовлення – V 25,4%, N 15,8%, Ad 12,3%, Aj 10,3%. У польському поточному мовленні за даними М. Зарембіни V 26,9%, N 21,5%, Ad 7,4%, Aj 4,8% [16; 23; цит. за 17, 26].

В цілому отримана нами таблиця виявляє декілька виразних закономірностей. Найбільшу частку усіх словників складають іменники, хоча конкретні відсотки відрізняються дуже істотно (від 65,5 до 26,4%). На другому місці за кількістю ідуть дієслова (від 31,8 до 12,4%). Позірними винятками тут є польські дані – з очевидністю, через жанрову обмеженість текстів вихідного корпусу, а також перські – з пояснених вище причин. Третій за величиною сектор лексики – прикметники, причому частка їх коливається у незначному діапазоні (від 14,5 до 8,3%). Найменший сектор серед розглянутих повнозначних частин мови в усіх без винятку мовах складають прислівники (від 8,09 до 1,1%).

Не можна заперечувати, що відображені у табл. 2 чотири кількісно найбільші частини мови перської мови – ті самі, що мають і найбільше число словотвірних моделей (див. рис. 1). Попередні оцінки дають підстави припускати аналогічний зв'язок для флективних мов з числа відображених у таблиці.

Таким чином, при зіставленні наведених даних про частиномовну структуру мов із здійсненими різними авторами дослідженням систем їхнього словотвору стає помітною загальна тенденція, яку можна сформулювати так: принаймні у флективних мовах великим частиномовним класам лексики може відповідати більша кількість моделей у системі словотвору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Алпатов В. М.* О разных подходах к выделению частей речи. Вопросы языкознания. – М., 1986. – № 4. – С. 37-46;
2. *Братчиков И.Л., Фитилов С.Я., Цейтин Г.С.* О структуре словаря и кодировке информации для машинного перевода // Материалы по машинному переводу. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1958, С. 61-87;
3. *Кубрякова Е.С.* Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова – М.: Наука, 1978. – 188 с.;
4. *Николова Ц.* Честотен речник на българската разговорна реч. – София: Наука и Изкуство, 1987. – 237 с.;
5. *Суханов В.Ф.* Китайско-русский тематический словарь на 3000 наиболее употребительных слов. – М.: ЗАО Издательство «Экономика», 2001. – 301 с.;
6. *Тищенко К.М.* Основи мовознавства: Системний підручник / Костянтин Миколайович Тищенко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 308 с.;
7. *Тищенко К.М.* Формальна морфологія перського дієслова // Східний Світ. – 1995. – №1;
8. *Тищенко К.М., Бедов О.* Морфологічна структура сучасної перської лексики

// III сходознавчі читання А.Кримського. Тищенко К.М., Бєдов О. Тези міжнар. наук. конф. – К., 1999; **9.** *Тищенко К.Н.* Глагольная парадигма романских языков / Костянтин Миколайович Тищенко. – К., 1969. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук. – 123 с.; **10.** *Тищенко К.Н.* Общероманские закономерности современных глагольных парадигм (тезисы) // Методич. рекомендації по курсам романського язукозна. – Ч.1. – К.: КГУ, 1985; **11.** *Тищенко К.Н.* Предельно информативное описание морфологии французского глагола // Вестник КГУ. Ром.-герм. фил. – 1981. – Вып. 15; **12.** *Тищенко К.Н.* Флективно-акцентуационные типы русского субстантивного склонения // Русское языкознание. – 1983. – Вып. 6; **13.** *Фитилатов С.Я.* О построении формальной морфологии в связи с машинным переводом: Доклады на конференции по обработке информации, машинному переводу и автоматическому чтению текста. – Москва: Производственно-издательский комбинат ВИНТИ, 1961. – 24 с.; **14.** Частотний словник українського публіцистичного стилю – 2004 [Електронний ресурс] / [ред. Дарчук Н.П] // Лінгвістичний портал Mova.info. – <http://www.mova.info/Page2.aspx?l1=178>; **15.** Частотный словарь русского языка / Под ред. Л.Н.Засориной. – М.: Изд-во «Русский язык», 1977. – 936 с.; **16.** *Ярцева В.Н.* Типология языков и проблема универсалий // Вопросы языкознания. – 1976. – № 3. – С. 6-16; **17.** *Berger K.* Conversational English of University Students. Speech Monographs 1967, # 1; **18.** *Pisarek W.* *Frekwencja wyrazów w prasie.* – Krakow: 1972. – 309 s; **19.** *Šteinfeldt E.* *Dictionnaire des frequences de mots dans la langue russe moderne.* – Moscou: Éditions du Progrès, 1969. – 231 p.; **20.** *Tyschenko K.* La morfologia formale del verbo italiano // *Lingua e letteratura italiana dentro e fuori la penisola.* Atti del III Congresso degli Italianisti Europei. – Cracovia, 2003. – P. 521-527; **21.** *Tyschenko K.* Morphologie optimale de synthèse du verbe français // Вісник КДУ. Ром.-герм. філол. №7. – К.: КДУ, 1973. – P. 34–40; **22.** *Tyschenko K., Rudyj B.* A Frequency Dictionary of Finnish Word Building // Organization and Development of Digital Lexical Resources. MONDILEX Second Open Workshop. – Kyiv, Ukraine, 2-4 February, 2009. Proceedings. – К., 2009. – P. 85-87; **23.** *Tyschenko K., Rudyj B.* Suomen kielen sananjohdon taajuuskirja. A Frequency Dictionary of Finnish Word Building. – К., 2004. – 140 p.; **24.** *Zarebina M.* Najczęstsze wyrazy polszczyzny mówionej // *Język polski.* 1970. # 3; **25.** قریب، محمد. واژه نامه نوین. چاپ اول. – تهران، 1346. – 1326 ص.

Лукінова Т.Б. (Київ, Україна)

**Академік Л.А. Булаховський
і нормування української літературної мови**

У статті розглядається роль досліджень академіка Л.А. Булаховського у нормуванні української літературної мови ХХ ст.

Ключові слова: академік Л.А. Булаховський, мовна норма, українська літературна мова.

В статье рассматривается роль исследований академика Л.А. Булаховского в нормировании украинского литературного языка XX ст.

Ключевые слова: академик Л.А. Булаховский, языковая норма, украинский литературный язык.